

ЧЕСЬКИЙ СЛАВИСТ ОРЕСТ ЗІЛИНСЬКИЙ В РЕФЛЕКСІЯХ СУЧАСНИКІВ

В статті вперше проаналізовано спогади сучасників про вдачу та риси особистості відомого чеського славіста українського походження, громадського діяча Ореста Зілинського. Встановлено, що коло друзів та знайомих вченого складали відомі дослідники та громадські діячі, серед яких були й українські дисиденти.

Ключові слова: Орест Зілинський, українська фольклористика, дисиденти.

Алла Атаманенко,
Національний університет «Острозька академія»
г. Острог, Україна

ЧЕШСКИЙ СЛАВИСТ ОРЕСТ ЗЕЛИНСКИЙ В РЕФЛЕКСИЯХ СОВРЕМЕННОКОВ

В статье впервые проанализировано воспоминания современников о характере и личности известного чешского славида украинского происхождения, общественного деятеля Ореста Зилинского. Установлено, что круг друзей и знакомых ученого составили известные исследователи и общественные деятели, среди которых были и украинские дисиденты.

Ключевые слова: Орест Зилинский, украинская фольклористика, дисиденты.

Alla Atamanenko,
The National University of Ostroh Academy
Ostroh, Ukraine

CZECH SLAVIST OREST ZILYNSKYJ IN REFLECTION OF CONTEMPORARIES

The article first analyzes the memoirs of contemporaries about the character traits of social activist Orest Zilynskyj, a known Czech slavist of Ukrainian origin. Contributors include the following well-known scholars, dissidents and representatives of Ukrainian political emigration, writers and poets: Ivan Lysiak-Rudnyts'kyj, George Luckyj, Ivan Koshelivets', Anna Halia and Oleksa Horbach, Mykola Mushynka and others.

His father, Ivan Zilynskyj a famous scholar taught his son to love Ukraine and appreciate Ukrainian folk poetry and folklore. Orest Zilynski received a quality education in Krakow and Prague. His family and contemporary Prague educated stable national identity and patriotism. O. Zilynskyj's scholarly work was highly appreciated by specialists.

On the topic Folklore, O. Zilynskyj conducted discussions with the Polish and Czech folklorists and participated in numerous conferences and international congresses.

Key words: Orest Zilynskyj, Ukrainian folklore, dissidents.

Наукові праці дослідників створюють основу для характеристики поглядів на ті чи інші проблеми, оцінки дослідницької методології, новизни дослідницької проблематики, багатьох інших аспектів, зрештою – створюють підґрунтя для визначення внеску вчених у науку. Але часами за науковою термінологією аналітичних статей створений «образ» вченого набуває

зайвої академічності та позбавляється живих людських рис. Втім, уявлення про Людину – особистість, науковця, його людські якості в першу чергу віддзеркалюються в особових наративних джерелах, серед яких – спогади, інтерв'ю, аналітичні наукові дослідження, що включають мемуарні елементи, некрологи, статті мемуарного характеру, епістолярій та ін.

Найглибше розкриття особистості, її найточніші характеристики можна виокремити зі спогадів та озвучених характеристик, зроблених людьми, які близько знали дослідника, співпрацювали з ним, спілкувались на неформальному рівні, з якими він ділився своїми роздумами на різні теми. І хоча цей тип історичних джерел справедливо оцінюється як суб'єктивний, в цій суб'єктивності є свої переваги. Завдяки їй академічний образ набуває людських рис, за ним постає жива людина. Такі джерела дають підстави для відтворення інтелектуальної біографії вченого, визначення особливостей його особистості, рис характеру, зацікавлень, уподобань, симпатій-антипатій тощо.

Орест Зілинський (1923-1976) – визначний дослідник українського фольклору та літератури. Від батька – відомого українського філолога-емігранта Івана Зілинського, професора краківського Ягеллонського та празького Карлового університетів, він успадкував хист до філології, феноменальну пам'ять, строгість мислення, селективний і критичний підхід до досліджуваних явищ [15, с. 157]. В Краківському лицейі він одержав добру філологічну підготовку. Студентські часи Ореста Зілинського припали на період Другої світової війни. В Українському Вільному Університеті в Празі майбутній вчений до 1945 р. слухав лекції О. Колесси, І. Панькевича, Л. Білецького, Д. Дорошенка, В. Щербаківського, І. Мірчука та інших провідних українських вчених. Одночасно навчаючись на славістичному відділенні празького Німецького університету, він мав можливість слухати лекції відомих тогочасних німецьких дослідників Г. Геземана, О. Бурггардта, відомого знавця слов'янської та української тематики Е. Вінтера. Філологічні знання він поглибив у Карловому університеті, де в 1949 р. захистив докторську дисертацію.

О. Зілинський мав можливість з більшістю українських емігрантів у 1945 р. покинути Прагу та виїхати на захід. Втім, вірогідно, він вірив у демократичність чеського народу, можливо, не любив значних змін у житті. Донька відомого вченого та громадського діяча Симона Наріжного Наталія згадувала про подорож у потязі, в якому разом із нею їхали батько і

син (Панас та Богдан) Феденки, Ніна Петрівна Драй-Хмара, її донька Оксана з чоловіком, Ігор Шевченко, Ісаак Мазепа, у якого під час бомбардування Праги американцями (коли 14 лютого розбомбили Музей Визвольної Боротьби України) загинули дружина і двоє онуків. Був у вагоні й О. Зілинський, який «був страшенно нервовий, весь час старався нас переконати, що робимо велику помилку, їдучи в невідоме і то зовсім без потреби» [14, с. 61]. У Гласній Тржебані С. Наріжний, а з ним і О. Зілинський зійшли з поїзда, щоб повернутись до Праги.

Самі обставини та еміграційне середовище змушували молодого дослідника до розуміння потреби ознайомлення навколишнього світу з українською культурою, літературою, національно-визвольним рухом. Як згадував його університетський товариш та багаторічний друг Микола Неврлий (Мікулаш Неврлі), кожен з них ще в 1940-х рр. очолив перекладацьку групу: О. Зілинський – в Празі, М. Неврлий – в Чеських Будейовицях. Зусиллям празьких (М. Марчанова, Я. Туречек-Їзерський, З. Вовсова, Я. Владіслав та ін.) і будейовицьких (І. Моравець, О. Ноуза, З. Бємова та ін.) перекладачів вийшла в Празі 1951 р. репрезентативна антологія української поезії «Vitezit a zit», що охоплювала її розвиток від І. Котляревського до А. Малишка, М. Руденка, П. Воронька та інших з їхнього покоління. За інформацією М. Неврлого, цю антологію впорядкував, доклавши до неї бібліографічні довідки про авторів і примітки до їхніх творів, О. Зілинський [15, с. 157]. М. Мушинка стверджував, що готували книгу до друку обидва друга. Антологію було видано фактично анонімно – без вказівки їхніх прізвищ через «неблагонадійність» [10, с. 66]. До неї увійшли переклади чеською мовою творів 25 українських поетів. М. Неврлий відзначає важливість цього видання для розвитку українсько-чеських зв'язків, наголошуючи, що в цей час ще не було видано антології пропагованої в цей час в Чехословаччині російської поезії [15, с. 157].

Під керівництвом О. Зілинського з його кваліфікованою передмовою у 1955 р. було видано переклад «Енеїди» І. Котляревського, а в 1960-х – збірки творів І. Нечуя-

Левицького (1960), М. Коцюбинського (1964 і 1966), з радянських авторів М. Рильського (1947), Ю. Яновського (1949 і 1960), М. Бажана (1963), І. Драча (1964), Є. Гуцала (1965). У 1965 з'явилась антологія сучасної української поезії, до якої увійшли твори шестидесятників, у 1966 – ґрунтовна стаття про Наталену Королеву тощо. У 1968 р. колективом авторів-одномумців під керівництвом О. Зілинського з нагоди 150-річчя першого перекладу чеською мовою української народної пісні «Ой послала мене мати зеленеє жито жати» та VI-го міжнародного конгресу славістів у Празі було підготовлено та видано науково-бібліографічний збірник «Сто п'ятдесят років чесько-українських літературних зв'язків (1814-1964)».

В цілому літературознавчі праці О. Зілинського, присвячені різноманітній тематиці, в яких часто висловлювались нетрадиційні на той час погляди на ті чи інші проблеми, наводились маловідомі факти та судження, сьогодні високо оцінені сучасниками і наступниками, які вважають їх за рівнем належними до тогочасної європейської культури. Величезне значення має і його діяльність по популяризації української культури в Чехословаччині та Європі.

О. Зілинський після захисту докторату викладав в Оломоуцькому університеті ім. Ф. Палацького, з 1958 р. працював у Інституті мови й літератури Чехословацької академії наук. Як стверджує відомий дослідник життя та діяльності О. Зілинського та його багаторічний колега і друг зі Словаччини Микола Мушинка, з початком «українізації» Пряшівщини О. Зілинський багато працював там, виступаючи з лекціями з літератури і фольклору для вчителів новостворених українських шкіл, співпрацюючи у виданнях. Але у 1953 р. його разом із Вчителем Івана Панькевича було звинувачено в буржуазному націоналізмі (на думку чеського дослідника Давіда Свободи, базовану на матеріалах Архіву органів безпеки Чехословаччини, це відбулося в рамках т.зв. акції «скорпіонів», коли під репресії потрапила більшість свідомих українців [16]). Орест Зілинський, який ніколи не боявся виступати в підтримку переслідуваних, звертаючись з листами до

впливових осіб, про що згадував М. Мушинка [5], був змушений припинити співпрацю з пряшівськими українцями, яку зміг поновити лише у 1960-х (до початку 1970-х, коли почались нові репресії) років [16]. Втім, «повернувшись до Пряшева» у середині 1960-х, він опублікував десятки наукових та публіцистичних статей у місцевих виданнях, активно друкувався у «Дуклі». На думку М. Мушинки, в цей час саме О. Зілинський сприяв появі молодій літературознавчій критики регіону [5]. Багато уваги вчений приділяв висвітленню творчості українських письменників Чехословаччини, в першу чергу, з Пряшівщини, упорядкувавши у 1968 р. книгу «Література чехословацьких українців» [16; 5].

Але після «Празької весни» 1968 р. О. Зілинський, який в цей час вважався «неблагонадійним», мав проблеми з публікацією досліджень і в Празі. Автор численних праць з фольклористики та української літератури – про І. Франка, Т. Шевченка, О. Олеса, І.-Б. Антонича та ін., з історії українсько-чеських літературних зв'язків, в 1960-х – 1970-х рр. О. Зілинський підготував книгу українських народних балад карпатського регіону, яка включала як тексти, так і записи мелодій. На жаль, через політичні перепони це видання тоді так і не з'явилось. Крім того, у видавництві було знищено набір книги та її рукопис. На щастя, М. Мушинці вдалося зберегти коректорські гранки книги [5], на основі яких у Києві у 2013 р. книгу було видано.

О. Зілинський помер при загадкових обставинах над озером Земплінська Ширавка у липні 1976 р. Після смерті вченого було опубліковано дві його монографії: «Lidové balady v oblasti západních Karpat» (Прага, Чехословацька академія наук, 1976) та «Slovenská ľudová balada v interetnickom kontexte», видана у видавництві Словацької академії наук (Братислава, 1978).

До 60-ліття з дня народження О. Зілинського Українська Автокефальна Православна церква в США з ініціативи Митрополита (пізніше Патріарха) Мстислава видала монографію М. Мушинки «Науковець з душею поета» [12]. У 1993 р. в Музеї українсько-руської культури у Свиднику відбулась наукова конференція з нагоди

80-ліття вченого. На жаль, її матеріали так і не були опубліковані.

Рік 2013 є роком 90-ліття О. Зілинського. У березні в празькій Слов'янській бібліотеці відбувся науковий симпозиум з нагоди 90-ліття вченого, в якому взяли участь дослідники з України, Чехії та Словаччини. В Києві у 2013 р., крім з солідними передмовама або післямовама про життя і наукову спадщину вченого було видано його «Літературознавчі праці» (упорядники Р. Радишевський та М. Мушинка; 672 с.), «Вибранні праці з фольклористики» у двох книгах (упорядник М. Мушинка; кн. 1, 354 с.; кн. 2, 512 с.) та згадану вище книгу про народні балади карпатського регіону. Заплановано видати в Україні й матеріали празького симпозиуму [11].

Спогади, в яких зустрічаються оцінки особистості, діяльності та наукової творчості Ореста Зілинського, писались або озвучувались, переважно, відносно нещодавно. Їх автори зустрічались з дослідником при різних обставинах, в різний час. Значна частина спогадів була озвучена на науковій конференції, присвяченій О. Зілинському, що відбувалась з нагоди 70-ліття вченого у Музею українсько-руської культури у Свиднику в 1993 р. (на якій згадували про взаємини з вченим дипломат Роман Лубківський (Львів), художник Микола Стратілат (Київ), канадська письменниця Лідія Палій (Торонто), відомий славіст з Німеччини Олекса Горбач (Франкфурт) та ін. Фрагментарно елементи спогадів були включені до доповідей акад. Миколи Мушинки, присвяченої внеску О. Зілинського у карпатознавство, др. Мирослава Сополіги про інтенсивні зв'язки О. Зілинського з Музеєм української культури у Свиднику, Миколи Неврлого про внесок О. Зілинського в літературознавство. Оприлюднювались спогади про вченого і пізніше як в мемуарних виданнях, так і в різноманітних публікаціях та інтерв'ю, частина яких з'явилась у рік смерті вченого. Важливою своєрідною і визначальною характеристикою Ореста Зілинського є саме коло людей, пов'язаних з ним спільною діяльністю, серед яких відомі вчені, дисиденти, представники української політичної еміграції, письменники та поети.

Отже, який образ Ореста Зілинського вимальовується з оцінок сучасників? Як спогади уточнюють та доповнюють біографію вченого?

Як вже згадувалось, формування Ореста Зілинського як вченого відбувалось в першу чергу під впливом його батька, відомого філолога Івана Зілинського. Давній друг Ореста Микола Неврлий, з яким вони разом навчались у воєнній Празі, що була справжнім святилищем української культури, згадував, що Іван Зілинський сформував у сина виважені підходи до аналізу текстів, добру пам'ять, любов до відповідної дослідницької проблематики. Навчання в польському лицейі у Кракові, пізніше – славістичні студії в празькому Німецькому та Українському вільному університетах, де викладали провідні вчені того часу, поглиблення студій в Карловому університеті – все це сформувало в Оресті Зілинському серйозного вченого. Крім того, родина і тогочасне празьке середовище виховали стійку національну ідентичність та патріотизм.

За згадкою М. Неврлого, «будучи лемком за походженням, О. Зілинський багато поривів свого серця віддав саме лемківській Пряшівщині» [15, с. 160]. Відчуття цього проявив М. Мушинка в своїй ювілейній праці про О. Зілинського [12, с. 58]. Порушуючи тему «О. Зілинський і Пряшівщина», М. Неврлий пригадав погірдливий вислів одного із наших українців про українську інтелігенцію Пряшівщини та спокійну відповідь О. Зілинського: «Це все справа розвитку. Москвофільською і «руснацькою», – відповів він своєму опонентові, – була колись уся Галичина. Пряшівські українці мені кровно близькі. Я ж також лемко» [15, с. 160]. Напевне, саме в цьому бере початок інтерес О. Зілинського до української, в тому числі карпатознавчої, проблематики, довга співпраця його з Пряшівщиною, з її українськими виданнями, в першу чергу, з «Дуклею», де він помістив цілу низку талановитих статей та рецензій, якість яких дуже високо оцінювалась колегами.

В студентські роки він вже був активним у науковому житті та в діяльності студентських націоналістичних організацій.

М. Неврлий стверджував, що «школою літературознавства для О. Зілинського, як і для інших його колег, були теж різного характеру виклади в Українському Історично-Філологічному Товаристві у Празі, праці якого вийшли у п'яти томах. У ньому виступали такі вчені, як Д. Дорошенко, О. Колесса, О. Бурггардт, Л. Білецький, В. Щербаківський, І. Панькевич та ін. На його засідання ходили й ми – студенти філософії. У живих і цікавих дискусіях брали деколи участь і ми» [15, с. 156]. М. Неврлий згадував і про формування навичок роботи з текстом молодих дослідників: «Доброю підготовкою для нас була теж пресреферентура Української Академічної Громади, яку найчастіше займали студенти філософії. У 1943-44 акад. році мав її О. Зілинський. Про це свідчать його звітлення в «Краківських Вістях» [15, с. 156].

Тоді ж О. Зілинський подружився з Іваном Лисяком-Рудницьким, з яким вони активно діяли в Націоналістичній організації українських студентів Великої Німеччини (НОУС), що згадується в листах І. Лисяка-Рудницького. У 1943 р. О. Зілинський за антифашистську діяльність був навіть заарештований німцями, понад 4 місяці провів в ув'язненні в тюрмі «на Панкраці», але 1 липня того ж року був звільнений.

Дружба між двома дослідниками тривала довгі роки і після переїзду І. Лисяка-Рудницького спочатку до Австрії, пізніше – до США та Канади. Сьогодні один із найбільших епістоляріїв в архіві І. Лисяка-Рудницького – листи О. Зілинського. І. Лисяк-Рудницький, О. Зілинський, Б. Осадчук, Є. Пизюр, О. Пріцак, В. Рудко та Б. Цимбалістий творили групу молодих інтелектуалів західної школи, для яких «вихідними пунктами були... критика націоналістичної доби, зустріч з Окцидентом, (що його ми намагалися сприймати не тільки із перспективи «побутової злободенщини», але в його дійсних вартостях), зустріч з нашими наддніпрянськими земляками» [4, с. 81].

Через багато років від згаданих подій, у 1965 р., коли І. Лисяк-Рудницький одержав грант для збирання матеріалів у архівах і бібліотеках Відня, він заїхав до Праги, де з

О. Зілинським обговорював ситуацію в Україні, політичні орієнтири підрадянських інтелектуалів. О. Зілинський був стурбований тим, що є загроза звернення патріотичних кіл до «аполітичного культурництва» і вважав, що еміграція може відіграти роль стимулятора розвитку політичної думки. Під час розмов виникла ідея написати заяву від американських вчених українського походження зі зверненням до керівництва СРСР та УРСР, яка після оприлюднення у радянських засобах масової інформації стала б програмою дій для інтелігенції [4, с. 87]. Текст «Заяви» опрацьовувався майже два роки, збирались підписи піл ним на заході. 2 листопада 1967 р. «Заяву» за підписами 35 американських професорів українського походження, було надіслано найвищим державним і партійним діячам СРСР та УРСР: голові Верховної Ради СРСР М.В. Підгорному, голові Ради Міністрів СРСР О.М. Косигіну, генеральному секретареві ЦК КПРС Л.І. Брежневу, міністру закордонних справ СРСР А.А. Громикові, голові Верховної Ради УРСР Д.С. Коротченкові, голові Ради Міністрів УРСР В.В. Щербицькому, першому секретареві ЦК КП України П.Ю. Шелесту, міністру закордонних справ УРСР Д.З. Білоколосові. На жаль, значних результатів ця акція не мала, але важливим є сам факт віри двох інтелектуалів у можливість зміни ситуації в СРСР та Україні. Ідея та її розвиток у формі спроби встановити культурний обмін між західними вченими українського походження та радянськими дослідниками викликала неоднозначну реакцію серед націоналістично зорієнтованої частини еміграції. Думка О. Зілинського щодо заяви характеризує його як людину, вільну від стереотипів мислення та вчинків.

Інший інтелектуал, відомий мовознавець Юрій Луцький про О. Зілинського як про здібну особистість та активного члена НОУСа багато чув від І. Лисяка-Рудницького ще в другій половині 1940-х років, а особисто познайомився з ним уже в 1971 р. в Празі. Він характеризував Ореста як яскраву особистість і блискучого критика [9, с. 52]. В листі до Михайлини Коцюбинської через кілька десятків років після цієї зустрічі він згадував, що спілкувався з Орестом

Зілинським у кав'ярні і йому здавалось, що в молоді роки останній був таємно закоханий у Зіну Генік-Березовську... [7, с. 240].

Серед друзів О. Зілинського було багато дисидентів [7, с. 49]. Він активно підтримував їх діяльність, зрештою, в Чехословаччині певний час і сам перебував у дещо подібному становищі. З великою повагою ставився він до свободолюбивих демократичних прагнень чеського народу. Зокрема, відомий дисидент, талановитий перекладач та літературознавець Михайлина Коцюбинська згадувала, що під час празьких подій 1968 р. О. Зілинський з сином Богданом перебували в Україні і «тікаючи від настороженого (м'яко кажучи!) ставлення до себе академічного загалу, вони пересиджували якомога більше часу в мене, ловлячи на моєму старенькому радіоприймачеві вістки з Праги, зокрема останній зойк вільної радіостанції, окупованої «старшим братом»... [7, с. 57-58].

За два роки до згаданих подій, у 1966, О. Зілинський «опікувався» під час візиту до Праги тоді членом молодіжної делегації, що приїхала з СРСР брати участь у музичному фестивалі «Празька весна» Романом Лубківським. Саме тоді О. Зілинський запросив майбутнього дипломата до театру, де йшла вистава за п'єсою «Заміська урочистість» зовсім невідомого тоді автора, котрий працював робітником сцени. Р. Лубківський згадував: «Я, можливо, не зовсім розуміючи сенсу п'єси, зауважив певні сатиричні пасажі. Наприклад, героя, який був головою... тостової служби. І за цим, звісно, була критика режиму і радянського, й того, що простягався над Чехословаччиною» [6]. «Невідомим» автором п'єси був В. Гавел і вибір театру О. Зілинським не видається випадковим.

Микола Мушинка співпрацював з О. Зілинським від далекого 1955 р. Автор кількох наукових розвідок про вченого, в тому числі й окремо виданої книги, одне з досліджень закінчив спогадами про взаємини з колегою. «Мене з ним познайомив проф. Іван Панькевич 1955 р., коли я вчився у Празі. В 1956 р. Зілинський був консультантом та офіційним опонентом моєї курсової, а в 1958 р. – дипломної роботи. Після смерті І. Панькевича в 1958 р. я був у постійному

контакті з О. Зілинським і обговорював з ним майже кожен свою наукову працю» [5]. Акад. Мушинка опублікував кілька листів О. Зілинського з тих 65, які зберігає у власному архіві. З них О. Зілинський постає як вдумливий і серйозний вчений, який дає свободу наукового вибору молодшому колезі, з повагою ставиться до думки іншого, виконує на час взяті на себе зобов'язання, закоханий у справу, яку робить.

Будучі непересічним дослідником, що сказав помітне слово в літературознавстві та фольклористиці, О. Зілинський вмів оцінити якість праці інших, в тому числі й молодших, колег. Так, будучи одним із рецензентів праці відомого українського дослідника літописів Ярослава Дзири, вчений писав йому у приватному листі: «Пощастило Вам з цією темою неабияк. Дослідники десятки разів ходили навколо неї, не замічаючи, які можливості тут приховані. А ідейне значення її та Ваших висновків дуже велике» [2, с. 826].

Наука була на чільному місці в житті вченого. М. Неврлий відзначав такі якості О. Зілинського: «Він до певної міри належав до франківської Генерації українських вчених. А вона була виразно програмова. Хто уважно слідкував за його розвитком і за реальними результатами його діяльності, побачить, що його праці були підпорядковані насамперед вимогам середовища, в якому він перебував, і потребам його доби. Україна і її культура були ще мало знані. При кожній добрій нагоді треба було про неї щось сказати. Для прикладу згадаймо його невеличку статейку «Ivan Franko – básnik boja», присвячену ювілею українського письменника й публіковану в газеті «Rude pravo» з 29.V.1946 р. Коли б хтось закинув, що ця річ вийшла в «комуністичному органі», було б це несправедливо й свідчило б про крайнє нерозуміння реальних обставин тогочасної доби. Ми всі тоді друкувалися де лиш могли і як лиш могли. Україна, її культура були в Радянському Союзі дискриміновані, в країнах східного блоку свідомо замовчувані або ж у русофільському дусі інтерпретовані. А її треба було пропагувати, сказати про неї правду. Не забуваймо сильні радянфільські настрої в країнах східного блоку після 1945

року. Вирішальним, зрештою, в даному випадку мав бути зміст самої цієї принагідної статейки. Стисло, прецизно й майже телеграфічно було в ній сказано про Франка все істотне. Мало слів, але багато думок» [15, с. 156].

Відома громадська діячка, філолог Анна-Галя Горбач, згадувала, що і у власних працях, і в перекладах вчений в першу чергу звертався до творчості українських митців 20-х та 1960-х років, коли вона була найбільш позбавлена радянщини [3, с. 8]. Доволі відомою сьогодні, цитованою дослідниками літератури 16 ст., в т.ч. й професором Гарвардського університету Григорієм Грабовичем в передмові до англomовного перекладу праці Д. Чижевського «Історія української літератури» є невелика замітка О. Зілинського про духовну генезу українського відродження 16 ст. М. Неврлий розкрив історію цієї розвідки: «Первісно це була доповідь, прочитана на зборах Академічної Громади в Празі десь між 1942 – 1944 роками. Їй передувала доповідь історика й політолога І. Лисяка-Рудницького, присвячена розвитку суспільно-політичних ідей на Україні в XIX – XX ст. У ній, пригадую, підкреслювалась роль еліти в національно-визвольних рухах на Україні. Хоч доповідь О. Зілинського виходила в основному з відомої праці Едварда Вінтера «Візантія та Рим у боротьбі за Україну» (1942), що саме тоді вийшла, – глибоке вимкнення в український культурно-історичний розвиток характеризує її як самостійну культурологічну розвідку, яка не втратила свого значення й сьогодні» [15, с. 160]. Наголосив акад. Неврлий і на високій дослідницькій та професійній етиці, притаманній О. Зілинському, який завжди коректно науково працював, завжди посилавчись на праці попередників і засуджував плагіат в наукових дослідженнях.

Такі риси О. Зілинського як скромність та висока культура наукової праці та спілкування відзначають й інші колеги. Як згадував багаторічний редактор журналу «Сучасність» Іван Кошелівець, «Орест Зілинський був такою приємно для співрозмовника скромною людиною і так якось з невимушеною природністю умів мало говорити про себе, що я, мавши досить

часу на розмови з ним, так і не зміг скласти собі ясного уявлення про сферу його наукових зацікавлень» [8, с. 9].

І. Кошелівець зустрічався з О. Зілинським під час кількох подорожей Зілинського на Захід у другій половині шістдесятих років. Крім того, вони їздили у двотижневу спільну подорож по Франції, на яку І. Кошелівець запросив вченого в 1967 році. Ніхто з них не припускав тоді, як зазначав редактор «Сучасності», що «невдовзі урветься Орестові подорожувати на Захід, а вже й поготів про збирання відомостей про нього, бо ж хто подумав би тоді, що скоро надійде час і на спогади. До того ж, на ближче майбутнє ми плянували подорож до Італії, і пощо було поспішати з розпитуванням. До цього спричинився Орест ще й іншою рисою свого характеру: він був занадто оптимістом і не хотів навіть слухати про якісь припущення, що з виїздами за кордон йому колись урветься» [8, с. 10].

І. Кошелівець пояснив свою характеристику О. Зілинського як оптиміста: «Його оптимізм сягав так далеко, що, на наш тутешній погляд, межував з пристосуванством. Він вважав, що як у чеських, так і в українських справах усе йшло і могло йти тільки на краще. На цій підставі він не схвалював занадто політично гострих виступів діячів українського опору, вважаючи, що вони можуть мати лише негативний ефект, бо спровокують загострення терористичного режиму. Вистачало б, на його думку, розумно наполегливої праці свідомої української інтелігенції на полі культури. Можливо, це виглядало переконливо з перспективи тодішньої Праги, але ми тут, на еміграції, з таким «культуртрегерством» погодитися не могли, і це було чи не єдиним пунктом нашого розходження з Зілинським» [8, с. 10].

Анна-Галя Горбач, що активно допомагала дисидентам і неодноразово була в СРСР, згадувала, що «на початку 1960-их років, точніше – на весні 1964 року, коли ми з чоловіком скористалися з нагоди першої автобусної прогулянки до Праги, що її влаштував Франкфуртський університет для своїх студентів і викладачів, ми й познайомилися особисто з О. Зілинським та його першою дружиною, письменницею й

перекладачкою Людмилою Зілінською, хоч листувалися з ним уже від довших років. Тоді він нам скаржився, що довгі роки мусів працювати над «нудними» діалектологічними записами професора Панькевича й не мав змоги віддатися улюбленій фолклористиці, яка його найбільше цікавила. Ця можливість відкрилася йому саме в середині 1960-их років [3, с. 7].

А.-Г. Горбач та І. Кошелівець згадували, що О. Зілінського запрошували працювати в «українському Гарварді», але він не наважився настільки кардинально змінити своє життя, а потім зникла сама така можливість. Втім, з науковими працями О. Зілінського на Заході добре були ознайомлені не лише його близькі колеги, а й пересічні емігранти. Повідомлення про нові підготовлені ним видання друкувались у татешній пресі, згадувались в листуванні. Так, про видання про україністику в Слов'янській бібліотеці в Празі згадував відомий бібліолог Лев Биковський у листі до тогочасного наукового секретаря УІТ Любомира Винара [1].

На теми фольклористики О. Зілінський вів на сторінках славістичних журналів дискусії з польськими та чеськими дослідниками, брав участь у численних наукових конференціях та міжнародних конгресах, де завжди виступав з україністичними темами, їздив у відрядження до Берліну, Варшави, Кракова, Києва й інших міст. Він мав зв'язки з чільними представниками українського відродження в Києві та інших містах України, але академік І. Білодід особисто домігся, щоб йому, не зважаючи на офіційне відрядження від Чеської академії наук, не давали доступу до архіву та бібліотеки Академії наук у Києві, про що він скаржився при останній зустрічі з А.-Г. Горбач влітку 1973 року на

міжнародному славістичному конгресі у Варшаві [3, с. 7].

Втім, як згадував Іван Кошелівець, своє змушене заняття русистикою в межах праці в Чеській АН, до якого в нього не лежала душа, вчений використовував для поїздок до СРСР, під час яких намагався відвідувати Київ і друзів у ньому. Як згадував М. Мушинка, О. Зілінський певний час не міг доволі довго присвячувати себе україністиці. Після конфлікту вченого з представниками української радянської делегації на VI-му славістичному з'їзді у Празі, в серпні 1968 року, ім'я Зілінського вже стало майже забороненим у СРСР. Як згадував М. Мушинка, у 1983 р. Олена Рудловчак не змогла включити прізвища чеських та словацьких дисидентів українського походження до тексту доповіді, з якою планувала виступати на конгресі славістів у Москві (хоча і без цього її так і не було включено до словацької делегації) [13]. Таким чином влада визнавала для себе небезпеку від творчості дослідників, подібних О. Зілінському.

О. Зілінський постає зі сторінок спогадів висококультурною, глибоко порядною людиною, яка вірила в ідеали справедливості, всією своєю науковою працею та громадською діяльністю намагалась втілити ці ідеали в життя. Коло спілкування О. Зілінського складалося з непересічних постатей української культури з усього світу. Їх згадки про вченого свідчать не лише про риси характеру, його інтереси та уподобання, а й про глибоку повагу до нього як до Людини і Вченого. І безперечно, він був Вченим з великої літери, про що свідчать його праці та наукові відкриття. Все своє життя О. Зілінський присвятив служінню Україні, поширенню знань про неї та її культуру в світі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лист Л. Биковського до Л. винара // Архів Українського історичного товариства в Кенті (США). – Ф. «Л. Биковський». – Спр. «Різне».
2. Білокін С., Дмитрієнко М. Ярослав Іванович Дзира (12.05.31 – 21.08.2009) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 13/14. – К., 2009. – С. 824-832.
3. Горбач А.-Г. Пам'яті небуденної людини і друга // Сучасність. – 1976. – №13. – С. 7-9.
4. Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький. (Нарис інтелектуальної біографії) // Сучасність. – 1994. – №11. – С. 73-96.

5. Документи свідчать. З архіву Миколи Мушинки. Призабутий науковець Орест Зілинський // [http:// Zakarpattya.net.ua/Special/993500-Dokumenty-svidchat](http://Zakarpattya.net.ua/Special/993500-Dokumenty-svidchat).
6. Козирєва Т. Час Гавела ніколи не мине. Чи почули великого європейця? // [http:// inkognita.day.kiev.ua/chas-gavela-nikoly-ne-mine.html](http://inkognita.day.kiev.ua/chas-gavela-nikoly-ne-mine.html).
7. Коцюбинська М. Книга споминів. – К., 2006. – 297 с.
8. Кошелівець І. На згадку про Ореста Зілинського // Сучасність. – 1976. – №13. – С.9-13.
9. Луцький Ю. На перехресті. – Луцьк, 1999. – 159 с.
10. Мушинка М. Наші славні НТШівські ювіляри // Вісник НТШ. – Вип. 40. – С.66-67.
11. Мушинка М. Прага і Київ помертно вшанували дослідника фольклору українців Східної Словаччини. Міжнародний симпозіум до 90-ліття народження Ореста Зілинського // <http://zakarpattya.net.ua/Special/108435-Praga-i-Kyiv-posmertno-vshanuvaly-doslidnyka-folkloru-ukraintsiv-Skhidnoi-Slovachchynu>.
12. Мушинка М. Науковець з душею поета. – Бавнд-Брук, 1983. – 58 с.
13. Мушинка М. Олена Рудловчак – засновниця карпатознавства в Пряшівському університеті // www.pulih.sk/web/kniznica/document/Sipko3/subor/35.pdf.
14. Наріжна Н. Дитячими очима (Спомин). – Прага, 2010. – 99 с.
15. Неврлий М. Орест Зілинський як літературознавець // Сучасність. – 1994. – №11. – С.156-164.
16. Орест Зілинський: науковець з душею поета // <http://www.u-e-p.eu/our-activity/2013/march/orest-zilynskii-naukovec-z-dusheu-poeta.html>.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.

© Атаманенко А.Є., 2013

Дата надходження статті до редколегії 28.10.2013